

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Алла ГУЦОЛ

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЛУГАНСЬКОЇ ТА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (1960-і – ПОЧАТОК 1980-х РОКІВ)

У статті розкрито зміст поняття «естетичне виховання», досліджено та узагальнено досвід естетичного виховання у позашкільних закладах освіти Луганської та Донецької областей у 1960 – х на початку 1980-х років.

Українська держава на сьогоднішній день перебуває в ситуації, коли перед педагогами гостро постає проблема створення більш досконалої системи виховання. У зв'язку з цим особливу увагу треба звернути на естетичне виховання школярів в позашкільних освітніх закладах, бо ці установи покликані розвивати морально-етичні якості та творчі здібності школярів, формувати їх смаки, ідеали. Нині основною метою естетичного виховання має бути не лише розширення знань з історії культури, художньої творчості тощо, а насамперед прищеплення навичок етики людських стосунків, почуттів, тобто регуляція та корекція поведінки молодих людей у суспільстві засобами мистецтва.

Естетичне виховання на Україні багате своїми давніми традиціями. Варто тільки згадати про надбання вітчизняної етнопедагогіки, досвід виховання дітей на основі кодексу честі, непохитної відданості ідеям, принципам народної моралі, духовності, турботи про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі, повагу до людей. Видатні українські педагоги Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренко, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський та інші значно розвинули педагогічну теорію і практику естетичного виховання.

У статті ми поставили собі **за мету** проаналізувати зміст, форми і методи естетичного виховання, які використовувалися у вітчизняних позашкільних закладах освіти в 1963-і – на початку 1980-х років. У радянський період зроблено певний внесок у формування особистості на основі ідеалів краси, також переосмислення цього досвіду є актуальним у наш час.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1963 р. до початку 1980-х років. Нижня межа зумовлена тим, що саме з цього часу естетичне виховання в СРСР було визнано важливою ланкою у формуванні молодого покоління. Верхня хронологічна межа визначається посиленням уваги до позашкільних освітніх установ, які відігравали важливу роль в естетичному вихованні учнів, внаслідок постанови пленуму ЦК КПРС, що відбувся у червні 1983 р.

Науково-педагогічна література радянського періоду становить винятковий інтерес для дослідників тоді час виходили ґрунтовні праці з теорії і практики естетичного виховання таких авторів, як Л.К. Балясна, Б.Н. Бессонов, М.В. Бусол, О.Л. Просолова, Б.С. Кобзар, М.Е. Ковальов, Л.М. Ніколаєва, А.І. Шахова та ін.

Фундаментальною працею з теорії виховання є підручник «Педагогіка» за редакцією Ю.К. Бабанського. Його використовують як науковці, так і педагоги-практики у своїй роботі з підростаючим поколінням. В цій книзі, поряд із загальними основами педагогіки, детально описані засади та система естетичного виховання учнів, висвітлені деякі концепції естетичного виховання, подана їх ґрунтовна критика.

Ю.К. Бабанський вважає, що естетичне виховання — це «виховання здатності повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності» [1, 199]. «Велика радянська енциклопедія», визначає естетичне виховання як цілеспрямований процес формування у людини естетичного відношення до дійсності» [2, 256]. Основною метою було те, щоб вчити дітей глибоко чуттєво сприймати життя та мистецтво. Ступінь естетичного

розвитку визначався емоціональною чуттєвістю стосовно прекрасного і потворного, трагічного та комічного в житті, природі, праці, поведінці. Він також характеризувався здібністю керувати своїми почуттями, розуміти суть естетичного у мистецтві та навколишній дійсності, художньою грамотністю та правильними судженнями, оцінками та переконаннями, пов'язаними із сприйняттям творів мистецтва та явищ життя. Бабанський підкреслює, що критерієм сформованості естетичної культури є наявність певного ідеалу, з яким порівнюють та завдяки якому оцінюють різні речі, практична участь у створенні прекрасного та потреба будувати своє життя та відносини з людьми на основі ідеалів краси.

У монографії Г.І. Сгорова «Естетичне виховання підлітків у позаурочний час» описано шляхи вдосконалення естетичного виховання, які є надзвичайно важливими для нашого дослідження. Книга «Естетичне виховання учнів у позашкільних закладах», складена Л.А. Сахаровою та А.І. Шаховою, особливо цікава тим, що описує та узагальнює досвід роботи будинків і палаців піонерів та школярів, колективів дитячої художньої самодіяльності, розглядає як загальнотеоретичні питання поліпшення естетичного виховання, так і педагогічну практику. В збірці наукових праць Свердловського державного педагогічного інституту «Естетичне виховання учнів у туристсько-краєзнавчій роботі» розкрито думки та досвід вчених і педагогів-практиків стосовно естетичного виховання учнів шляхом подорожей рідним краєм, походів місцями бойової та трудової слави, а також поїздок визначними містами держави. Ця практика є дуже цінною для Луганської та Донецької областей.

Особливо варто відзначити тези доповідей підсумкової наукової конференції кафедри педагогіки Луганського державного педагогічного інституту імені Тараса Шевченка із вчителями шкіл, яка відбулась у березні 1965 р. Аналізуючи її, можна прослідити регіональні особливості морального та естетичного виховання, а також вплив туристських походів на морально-політичне виховання старшокласників.

В радянській системі формування світогляду дітей та молоді естетичному вихованню було надано державного значення. У промові М.С. Хрущова на зустрічі з творчою інтелігенцією, яка відбулася у травні 1963 р., важливим засобом виховання підростаючого покоління було визначено мистецтво [11, 5]. У «Великій радянській енциклопедії» зазначено, що підготовка людини до сприйняття прекрасного в мистецтві, літературі, житті, насолода їм та правильна його оцінка — одне із найважливіших завдань естетичного виховання. В тодішньому радянському суспільстві створювалися певні умови для реалізації цієї мети. В 1983 р. ставилося завдання вдосконалювати роботу з естетичного виховання школярів, в процесі якого учні набували вміння розуміти та цінувати твори мистецтва, відчувати прекрасне та звертатися до художньої творчості [12, 13]. У зв'язку з цим посилювалася увага до позашкільних закладів, які відігравали помітну роль у системі естетичного виховання дітей у вільний час. Це музичні та художні школи, різноманітні секції та гуртки при будинках і палацах піонерів та школярів, дитячі театри, кінотеатри, бібліотеки та ін.

Спектр секцій, які проводили роботу з естетичного виховання учнів у Луганській та Донецькій областях, був дуже широким і міг задовольнити потреби найвибагливіших дітей та молоді [13; 14; 15; 16]. Велика кількість гуртків — хорових, духових і струнних інструментів, сольного співу, літературних, художніх, горністів і барабанщиків, крою та шиття, вишивання, різьби по дереву, історико-краєзнавчий, бального та народного танцю, балетних, художнього читання книги, драматичних тощо — діяли в будинках і палацах піонерів та школярів [17].

Кожен гурток, залежно від його типу, виконував свої специфічні функції. Наприклад, в архітектурних гуртках діти вчилися відповідному виду мистецтва. Вони будували макети споруд, тим самим розвиваючи навички абстрактного мислення. Вивчення ж учнями скульптури допомагало зрозуміти їм, які почуття та думки ховалися у тому чи іншому жесті, погляді статуї, які переживання вкладав кожен автор у свою роботу. Натомість секції прикладного мистецтва формували у школярів художній смак у виборі речей та предметів для повсякденного життя.

Неоціненний внесок у розвиток естетичної культури учнів робили літературні гуртки. Завдяки їм молоде покоління вчилася мислити образно, співпереживати героям, аналізувати та робити висновки з певних життєвих ситуацій.

Творчі здібності та естетичні переконання формувалися у дітей, які грали на музичних інструментах, брали участь у роботі хорів або співали сольо. Тодішня музична педагогіка стверджувала, що для того, аби залучити підростаючих людей до мистецтва, необхідно навчити

їх любити та розуміти музику у всьому різноманітті її форм та жанрів. На практиці ця думка реалізовувалася завдяки великій кількості гуртків музичного профілю, в яких діти знайомилися як з класичними, так і з сучасними творами.

Отже, яким би з видів мистецтва не займалася дитина в різноманітних позашкільних закладах, кожен з них вчив її сприймати світ чуттєво, допомагав розуміти, що хотів сказати автор тим чи іншим віршем, картиною, музичним твором. Зазначимо, що тоді в Донецькій та Луганській областях; як на території всієї Радянської України, естетичне виховання пронизувало всі сфери життя молодого покоління.

Однак треба враховувати, що радянська педагогіка формувалася в умовах авторитарного політичного режиму. Робота керівників і педагогів позашкільних освітніх закладів була чітко регламентованою, відступ від планів та програм не допускався. В гуртках творчої спрямованості діти не мали змоги дискутувати про творчість тогочасних поетів та прозаїків, як і багатьох минулого, нових тенденцій в літературі, живописі, кіно, музиці, тоді як формування естетичної культури відбувається якраз через полеміку, котрої вкрай не вистачало. В СРСР дітям твердили, що в певному творі мистецтва «гарно», а що «погано» і коли вони й мали своє ставлення до нього, то не мали змоги цю думку висловити. Чималор художньо-мистецьких напрямків на Заході оголошувалися «буржуазними», «занепадницькими», «ворожими», що звичайно, теж не сприяло різнобічному естетичному вихованню молоді.

Необхідно сказати, що в зазначений період естетичне виховання підростаючого покоління у позашкільних освітніх установах розглядалось як допоміжна ланка у загальношкільній системі виховання. Важливим моментом було й те, що відвідування дітьми гуртків естетичного спрямування допомагало їм у визначенні своєї подальшої професії, — це був один з етапів профорієнтаційної роботи держави. Велика кількість молодих людей, які були випускниками художніх та музичних шкіл, архітектурних, драматичних та інших гуртків, вступали до інститутів культури та культпросвітучилищ і продовжували працювати в цьому напрямку [8, 3].

У Ворошиловграді (нині Луганськ), наприклад, великою популярністю наприкінці 1970-х — у першій половині 1980-х років користувався театральний гурток палацу піонерів — піонерський театр «Юність» під керівництвом В.Г. Рожині. В його роботі брали участь переважно старшокласники. Театр ставив і грав багато цікавих та змістовних спектаклів [6, 5]. Основною формою занять театального колективу була практична робота над п'єсами та показ готових спектаклів. Але, крім того, заняття включали бесіди про мистецтво, перегляди й обговорення вистав, фільмів, вправи з основ сценічних дій, мови, рухів. Таким чином, у дітей «розвивалися творчі здібності, виховувався художній смак, закладався фундамент майбутньої театральної культури» [10, 2].

Роботу з підвищення рівня естетичного виховання активно проводили в Донецькій області. Крім репертуару Донецького лялькового театру, практично на кожних літніх канікулах юні глядачі могли дивитися вистави Луганського та Львівського театрів ляльок і Львівського театру юного глядача тощо [9, 2].

Не менш важливою ланкою у системі позашкільного естетичного виховання на Луганщині та Донеччині була робота з дітьми та підлітками за місцем проживання. Помітну роль в ній грали кімнати школяра при ЖЕКах та будинкоуправліннях. Тут велику увагу було приділено розвитку творчих можливостей дітей і підлітків, формуванню в них естетичних смаків. З цією метою були створені чисельні секції та гуртки — такі, як танцювальний, ляльковий, художнього в'язання, співу, гурток образотворчого мистецтва, ліпки з пластиліну та природного матеріалу, випалювання на дереві та багато інших. Члени гуртків створювали виставки, експонати яких постійно змінювалися.

Секції народного декоративного мистецтва були одним з провідних напрямків роботи цих позашкільних установ. У них місцеві майстри виховували дітей в дусі поваги до традицій рідного краю, формували в них уміння розуміти красу та цінувати народну художню творчість. Наприклад, у будинку народної творчості Донецька працював гурток художньої обробки скла, в якому діти вчилися цьому ремеслу за технологіями, які збереглися ще з давнини [3, 3].

Туристсько-краєзнавчі гуртки також робили значний внесок у формування естетичних смаків школярів. Природа — це дуже багате джерело естетичних переживань дітей, бо вона завжди динамічна, неповторна. У різні пори року, години доби, за різної погоди дерева та квіти змінювалися повсякчас, що породжувало в душі маленької людини палітру почуттів.

Різні походи та екскурсії плідно впливали на естетичний розвиток учнів, вчили їх уважніше ставитися до навколишнього світу, а також бачити та розрізняти «прекрасне та неймовірне зовсім поряд» [7, 46]. Дані особливості туристичної роботи ставали ще більш актуальними в урбанізованому регіоні Луганщини та Донеччини, де діти набагато менше, ніж у сільській місцевості, мали змогу «спілкуватися» з природою.

Отже, зазначимо, що естетичному вихованню в 1960-і – на початку 1980-х років приділялася велика увага. Позашкільні освітні установи відігравали значну роль у формуванні естетичних смаків школярів. Мережа таких закладів в Луганській та Донецькій областях була розгалуженою. У формуванні естетичної культури, смаків і переконань учнів велику роль відігравали гуртки декоративно-прикладного профілю, в яких викладали справжні народні майстри. Вони намагалися відучити дітей від шаблонного виконання роботи, розвивали в них творчість та любов до традицій рідного краю.

Важливою складовою у становленні естетичного світогляду підростаючого покоління Луганської та Донецької областей було мистецтво. Велика кількість гуртків, які представляли різноманітні напрями естетичного виховання, розвивали в дітях творчі здібності, емоціональну пам'ять, навички відтворювати образи та події у своїй уяві та передавати їх іншим людям. Негативним моментом розвитку естетичного виховання у позашкільних освітніх закладах було те, що діяльності цих установ домінував ідеологічний комуністичний аспект, не вистачало демократизму та свободи самостійного регламентування своєї роботи.

Станції юних туристів були важливою ланкою у розвитку естетичних смаків школярів. Вони наближали дітей до природи, знайомили та вчили їх любити рідний край, його багатства, надбання та традиції. Для Луганської та Донецької областей, в яких переважну більшість становило міське населення, це було особливо актуально.

Завдання естетичного виховання у незалежній Українській державі значно ускладнилися порівняно із УРСР. Раніше школярів у позашкільних закладах освіти вчили бачити, помічати, відчувати та розуміти прекрасне, але дуже мало уваги приділялося тому, щоб діти були не лише користувачами, а й творцями естетичних цінностей. XXI ст. вимагає від молоді уміння створювати прекрасне, творчо будувати своє повсякденне життя, працю, взаємовідносини з оточуючими людьми. Пошук шляхів досягнення максимальних результатів у формуванні естетично вихованого молодого покоління Донбаського регіону з використанням досвіду минулого й буде становити перспективу наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Педагогика. — М.: Просвещение, 1988. — 264 с.
2. Большая советская энциклопедия. / Гл. ред. Г. Прохоров / — М.: Советская энциклопедия, 1978 — Т. 30. — 1978. — 632 с.
3. Вишняк С. Талант неувядающий // Вечерний Донецк. — 23 января. 1979.
4. Воспитание учащихся на опыте и традициях старшего поколения в духе высоких принципов советского общества / Под ред. Зайцева В. Л., Кротовой К. Д., Кузнецовой М. А. — Луганск: Облполиграфиздат, 1965.
5. Егоров Г. И. Эстетическое воспитание подростков во внеурочное время. — Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1978. — 192 с.
6. Козьмина Н. Театр «Юность» // Луганская правда. — 1964. — 19 апреля, С. 5.
7. Кукушанов В., Чернякин М. Родной край и воспитание школьников-туристов // Эстетическое воспитание учащихся в туристско-краеведческой работе. — Свердловск: Полиграфиздат, 1974. — С. 46–47.
8. Слабожанинова Е. Шире круг // Вечерний Донецк. — 1979. — 7 февраля.
9. Солонкина Л. Праздник в кукольном доме // Вечерний Донецк. — 1979. — 18 января.
10. Тимошенко В. Т. Воспитание любви к искусству: Из опыта работы руководителя театрального кружка Дворца пионеров В. Г. Рожиной. — Ворошиловград: Облполиграфиздат, 1981. — 4 с.
11. Тихомирова В. Важнейшее звено // Луганская правда. — 1963. — 8 мая.
12. Эстетическое воспитание учащихся во внешкольных учреждениях / Сост. Л. А. Сахарова, А. И. Шахова. — М.: Просвещение, 1986. — 127 с.
13. ДАЛО. Ф. 2825, оп. 1, спр. 73.
14. ДАЛО Ф. 2820, оп. 1, спр. 47.
15. ДАЛО. Ф. 2820, оп. 1, спр. 49.
16. ДАЛО. Ф. 2825, оп. 1, спр. 73.
17. ДАДО. Ф. 4091, оп. 1, спр. 39, 42, 44.